

Stefan Berger with Christoph Conrad. *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, 570.

Штефан Бергер (р. 1964), професор модерне историје на Универзитету у Бохуму, један је од најугледнијих савремених немачких историчара чија су интересовања усмерена ка друштвеној историји Европе у 20. веку те историји модерне историографије. Потоњем пољу интересовања припада и паневропски пројекат *Representations of the Past: The Writing of National Histories in Nineteenth and Twentieth Century Europe* (2003–2008), који финансира Европска научна фондација (European Science Foundation) а којим је руководио Бергер, окупивши више од стотину историчара из укупно 30 европских земаља. Резултати њиховог заједничког рада представљени су у шест обимних зборника радова посвећених улози научне историографије у изградњи модерних нација и у изванредном историографском атласу (*Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*). Књига *Прошлост као историја. Национални идентитет и историјска свест у модерној Европи* представља рекапитулацију резултата читавог пројекта и његов својеврсни закључак у виду историографске синтезе. Коаутор књиге је Кристоф Конрад, који је највећим делом конципирао структуру књиге, бирао њене носеће концепте и коментарисао текст који је написао Бергер.

Теоријско-методолошки оквир истраживања односа историјске свести и националног идентитета Бергер је саопштио у Уводу (стр. 1–27). Разумевајући нацију као специфични друштвени конструкт настао у процесу модернизације европских друштава, он и појаву националних историја сагледава као једну од кључних саставница „пројекта европске модерности“ које су настанку европских нација подариле легимитет и сврху. Обухвативши у просторном и хронолошком оквиру европски континент од средине 18. до почетка 21. столећа, Бергер се служио концептима *нације* и *националног идентитета*, *научне/популарне историографије*, *цивилизације/културе*, *етничитета/народа/расе*, *религије/конфесије* те *класе* и *рода* како би, из компаративне и транснационалне перспективе, приступио „анализи моћи националне парадигме у писању историје у Европи од 19. века до данас“, што уједно представља и основну тему читаве књиге. Следећи назначени теоријски приступ, Бергер је рад структурирао у пет проблемско-хронолошких целина, за којима следе кратке биографије мноштва историчара поменутих у књизи (Appendix: National Historians in Europe, 380–483), исцрпан попис литературе (484–535) те индекс личности и појмова (536–570).

Разматрајући облике националне историје пре појаве националне државе (National History Before the Nation State – from the Middle Ages to the Enlightenment, 28–79), Бергер је указао на *национализацију* историографије током раног новог века која је наступила услед потребе да се посредством историје легитимишу супарничке тежње апсолутистичких монархија. На тај начин, националне историје су постојале и пре но што су се фор-

мирале модерне нације. Насупрот увреженом мишљењу да је просветитељство имало изразито негативан однос према историји, Бергер истиче да је оно посвећивало значајну пажњу историји ослобађајући је теолошких схватања, дајући јој филозофску основу и концептуалним уобличавањем историографије које је умногоме превазилазило раније антикварно бављење прошлошћу. Идејни и институционални оквири постављени током раздобља просветитељства послужили су током прве половине 19. века као основа за конституисање научне историографије (*The Invention of European National Traditions During the First Half of the Nineteenth Century*, 80–139). Њену појаву, доследно конструктивистичком разумевању нације, Бергер је интерпретирао у контексту одговора на општу кризу „старог режима“ и ширег процеса легитимације историјског права европских нација на властити „органски историјски развој и аутентични национални карактер“ (96).

Понаучењу историографије и њеном односу према национализму током друге половине „дугог 19. века“ Бергер је посветио четврто поглавље (*Scientificity and Historiographical Nationalism, 1850–1914*, стр. 140–225). Институционализација историјске науке праћена стварањем историографске инфраструктуре (академије наука, архиви, библиотеке, музеји, „биографски речници“, енциклопедије) настављена је оснивањем стручних историјских часописа и струковних удружења те објављивањем великих едиција историјских извора. Понаучење историје није раскинуло њене везе са политиком (будући да је историја све више била у функцији легитимисања различитих политичких циљева) нити је успело да потисне аматерске приступе прошлости, који су и даље у знатној мери обликовали историјске представе савременика. На прелому векова очљиви су дивергентни правци развоја историографије – од прихватања расних/расистичких концепата нације, преко класних (развој марксистичке историографије и њено настојање да у националну историју укључи и „радничку класу“) до родних (појава првих професионалних историчарки које уносе родни аспект у историјске приповести) и транснационалних (историја макроцелина које превазилазе националне оквири). Ипак, професионална историографија и даље је имала суштинску улогу у изградњи националних идентитета: „док су очеви историје постали очеви нације, историјске науке су обликовале велике националне приповести као ниједна друга наука“ (224) па је Први светски рат, по Бергеровом мишљењу, представљао врхунац историографског национализма 19. века.

Утицај светских ратова на националне историје предмет је петог поглавља (*Nation Histories in and between the World Wars*, 226–284). Распад мултинационалних царстава и расправа о кривици за Први светски рат (у којој су историчари, по правилу, својим ауторитетом бранили нацију којој су припадали) пружили су додатан подстрек национализацији историографије, доказивању, односно оповргавању историјске легитимности новонасталога политичког поретка. Поред истрајног утицаја религије на интерпретацију националне историје у појединим земљама, појава ко-

мунизма и фашизма условила је значајну идеологизацију историографије. Победа комунизма у Русији подстакла је развој марксистичке историографије која је – упркос томе што је доње друштвене слојеве учинила средишњим предметом историјског наратива – и даље остала чврсто везана за оквире националне државе. У поменутом контексту, Бергер је указао и на „мутације“ у совјетској историографији током Стаљиновог времена, што је имало за последицу да је „совјетска велика историјска приповест била подједнако националистичка и етноцентрична“ као и остале историјске приповести у Европи онога времена (274).

Развоју националних историографија након Другог светског рата посвећено је шесто и уједно закључно поглавље (*National Histories from post-Second World War to post-Cold War*, 285–357). Ауторова основна теза је да Други светски рат није представљао цензуру у писању националних историја будући да је историографија имала важну улогу у рационализацији непосредне прошлости и обликовању националног идентитета. У Западној Европи је одклон од традиционалних историјских наратива наступио током 60-их и 70-их, првенствено захваљујући експанзији високог образовања, порасту броја професионалних историчара и успону социјалне историје. Међутим, и поред критичког преиспитивања националних традиција писања историје, национална држава је и током 80-их остала доминантан оквир историјских приповести. Окончање Хладног рата и пропаст комунизма условили су не само ренационализацију прошлости у постсовјетским и постјугословенским државама већ и својеврсну ревизију новије историје са становишта изразитог национализма и антикомунизма. Ипак, појава конкурентских, транснационалних историјских наратива (попут локалне и регионалне историје, историје Европе/Европске уније, глобалне и светске историје те историје некадашњих империја), делимично релативизује нацију/државу као оквир историјске интерпретације, чинећи истовремено укупну историјску слику комплекснијом и диференциранијом.

Сумирајући резултате истраживања улоге историографије у формирању модерних националних идентитета (*Conclusion – What Balance Sheet and What Future for National Histories?*, 358–379), Бергер истиче да је „сличност у конструкцији великих историјских метанаратива заиста била фрапантна“ (363). Он истовремено критички просуђује и о покушајима да се посредством историјских наратива утемељи заједнички европски идентитет. Посебно с обзиром на то да Европска унија није национална држава нитисе савремена „европеизација историјске свести“ може остварити према моделу националних држава из 19. века. Будући да националне историје и даље поседују снажну привлачну снагу и представљају темељ националних идентитета, Бергер сматра да је задатак историје историографије да „и даље истражује ове конструкције“ са становишта интертекстуалности и интердисциплинарности укључујући у своју анализу читав дијапазон чинилаца и дисциплина које, осим историографије, доприносе стварању националних наратива. Негујући своју саморефлексиивност, историогра-

фија може (иако у ограниченој мери) да допринесе демитологизацији (националних) прошлости.

Носеће теме Бергерове књиге, као и њена структура и укупан теоријско-методолошки приступ показују да је несумњиво реч о несвакидашњем остварењу савремене светске историографије. Компаративна и транснационална анализа појединих историографских концепата омогућила му је да пружи изнијансирану интерпретацију међусобног односа историјског мишљења и националног идентитета током више од три столећа модерне европске историје. Осим властитих истраживања, Бергер се у својој раду ослањао на резултате мноштва историчара показавши фасцинантну ерудицију и запањујуће познавање не само историографске литературе већ и литературе из области друштвене и политичке теорије. Бергер је, на аналитичан начин, синтетизовао резултате више генерација историчара историографије отворивши, својом иновативношћу и методском зрелашћу, нове перспективе у истраживању историографије. Покрећући мноштво питања, књига Штефана Бергера сведочи о главним токовима у савременом историјском мишљењу и потврђује да је континуирана и систематска саморефлексиивност историографије предуслов њеног развоја као научне дисциплине. Коначно, имајући у виду „улогу историзма“ у формирању националних идеологија балканских народа (Димитрије Ђорђевић), она би могла да послужи и као подстицајан модел за истраживање српске историографије и за критичку ревалоризацију њене богате (а добрим делом неистражене) баштине.

Михаел АНТОЛОВИЋ

Southern African Liberation Movements and the Global Cold War „East”
Transnational Activism 1960–1990, eds Lena Dallywater,
 Chris Saunders, Helder Adegar Fonseca. Oldenburg: De Gruyter, 2019, 202.

Крајем прошле године из штампе је изашао вредан прилог проучавању афричких ослободилачких ратова и њихових источноевропских покровитеља, снабдевача, узора и савезника који нам долази у облику зборника под сувереним уредништвом и са прилозима неких од најпознатијих имена из те области.¹ Зборник о ослободилачким покретима на југу Африке и хладноратовском Истоку уклопљен је у оквир глобалне историје и нарочито њених коцепата мрежа (*networks*) и испреплетености

1 Видети нпр. *Southern African Liberation Struggles. New Local, Regional and Global Perspectives*, eds H. Saphire and C. Saunders, (Cape Town: UCT Press, 2013); Natalia Telepneva, „Our Sacred Duty: The Soviet Union, the Liberation Movements in the Portuguese Colonies, and the Cold War, 1961–1975”, (doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science, 2014).